فصل‌نامه‌ی مطالعات توسعه‌ی اجتماعی-فرهنگی، دوره‌ی یازدهم، شماره‌ی ۱، تابستان ۱۴۰۱، صفحات۱۹۹-۱۷۵

مقاله پژوهشی

تجربهٔ زیستهٔ سربازان متأهل از خدمت نظام وظیفه

سیدحسین سیدی[۱]؛ سیدمحمدرضا سیدی[۲]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۰۸

چکیده

طبق قانون وظیفهٔ عمومی جمهوری اسلامی ایران، خدمت نظام وظیفه، مرحله‌ای از زندگی اغلب جوانان مذکر ایرانی است؛ که مهم‌ترین سرمایهٔ کشور در فعالیت‌های اقتصادی و سازمانی هستند و متأهلان، گروهی از این جوانان را تشکیل می‌دهند. در کنار آثار منفی و مثبتی که دورهٔ سربازی برای عموم سربازان به همراه دارد، سربازان متأهل دارای شرایط خاص‌تری مانند نیاز حیاتی به اشتغال جهت تأمین هزینه‌های زندگی هستند که سربازی، این امر را برای سرمایه‌های انسانی کشور دچار اختلال می کند. از این رو واکاوی تجربهٔ سربازان متأهل، از دورهٔ سربازی اهمیت زیادی پیدا می‌کند. هدف این پژوهش، مطالعهٔ عمیق و دقیق تجربهٔ سربازی برای فهم بهتر تجربهٔ زیسته سربازان متأهل و فهم شرایط آن‌ها است. بدین منظور، این مطالعه از رویکرد پدیدارشناسی استفاده می‌نماید. در طی مراحل پژوهش، هشت مصاحبهٔ نیمه‌ساختاریافته با سربازان متأهل انجام شد. سپس، اطلاعات و داده‌ها با رویکرد جیورجی، تجزیه و تحلیل شد و یافته‌های پژوهش در ۱۲ درون‌مایهٔ اصلی و ۱۲ درون‌مایهٔ فرعی، طبقه‌بندی شد. درون‌مایه‌های اصلی تجربهٔ زیستهٔ سربازان متأهل را مشکلات اقتصادی، مشکلات اشتغال، بر هم خوردن نظم زندگی، فشار روانی، مشکلات پیشرفت علمی و تحصیلی، احساس رهاشدگی پس از اتمام خدمت، رابطه‌مداری، نبود امکان برنامه‌ریزی بلندمدت و از بین رفتن فرصت‌های اجتماعی، عدم رعایت شأن اجتماعی سرباز متأهل، درک نشدن وضعیت متأهلان، مشکلات سیستم برای اشتغال و ازدواج و مزایا برای متأهلان تشکیل می‌دهد.

واژه‌های کلیدی: تجربهٔ زیسته؛ پدیدارشناسی؛ خدمت نظام وظیفه؛ سرباز متأهل؛ سربازی.

[۱] استادیار گروه مدیریت، دانشکدهٔ مهندسی صنایع و مدیریت ، دانشگاه صنعتی شاهرود، شاهرود، ایران.
sh.seyedi@shahroodut.ac.ir

[۲] دانش‌آموخته دکتری سیاست‌گذاری بخش عمومی، گروه مدیریت دولتی، دانشکدهٔ اقتصاد و مدیریت، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسؤول). smr.seyedi@modares.ac.ir

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

۱. مقدمه

دفاع از استقلال و تمامیت ارضی جمهوری اسلامی ایران و همچنین جان و مال و ناموس ملت مسلمان ایران، وظیفهٔ دینی و ملی همهٔ شهروندان جمهوری اسلامی ایران است و بنا بر اصل یک‌صد و پنجاه و یکم قانون اساسی و نیز مادهٔ یک قانون وظیفه عمومی، هر ساله تعداد زیادی از جوانان مستعد به‌مدت معینی، جهت خدمت سربازی وارد سازمان‌های نظامی و انتظامی می‌شوند و هیچ فرد مشمولی را جز در موارد مصرّح در قانون، نمی‌توان از خدمت معاف کرد (فرهی بوزنجانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۰۲؛ قربانی، ۱۳۷۱: ۲۲۷).

اکنون، دورهٔ نظام وظیفهٔ عمومی، هم از نظر اجتماعی و هم از نظر امنیتی و دفاعی، موضوع مهمی در سطح جامعه و نهادهای حاکمیتی است؛ از سویی، کشور از لحاظ امنیت، نیازمند وجود نیروهای نظامی آماده است، اما از سوی دیگر اوضاع اجتماعی و اقتصادی باعث شده تا جوانان به دنبال حضور سریع‌تر در جامعه باشند و تمایل کمتری به سربازی نشان دهند (نظری‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ٥٦) چرا که به نظر می‌رسد شیوهٔ کنونی اجرای دورهٔ سربازی با تحولات اجتماعی در سال‌های اخیر همخوانی ندارد (ایمانی، ۱۳۹۹: ۲۳۸)، به‌طوری که مشمولان معتقدند نه تنها در این دوره، عمرشان تلف شده و فرصت‌های اجتماعی‌شان محدود می‌شود، دستاورد قابل توجهی هم برای سرباز ندارد (سلطانی فر، ۱۳۹٦: ۱۳٤) مقام معظم رهبری در اشاره به این مسئله اشاره دارند که: «از مسائل مهم دراین‌باره، آموزش‌های مفید به سربازان، به‌کارگیری متناسب با تحصیلات و قابلیت‌ها و برنامه‌ریزی برای تربیت دینی و اخلاقی است»؛ و ایشان تأکید می‌کنند که «باید احساس تضییع وقت و عمر به کسی که در حال گذراندن خدمت وظیفهٔ عمومی است، دست ندهد» (خامنه‌ای، ۱۳۹۲الف).

در کشورهای مختلف، خدمت سربازیِ اجباری با شرایط متفاوتی از نظر زمان و نوع وظیفه وجود دارد که اکثرا در حال تغییر هستند؛ مثلاً ۷۰ درصد مردان نروژیِ ۱۹ تا ۲۰ سال، یک سال از زندگی خود را در تمرینات نظامی اجباری به سر می‌بردند (شی[1]، ٤۲:۱۹۹٤) که در کنار خدمت نظامی، شیوه‌های جایگزین ارائه شده است. همچنین تا سال ۲۰۱۰ خدمت سربازی برای مردان آلمانی به مدت ۹ ماه اجباری بوده که از سال ۲۰۱۰ این قانون به تعلیق درآمده و خدمت سربازی، وظیفه‌ای اجباری نیست (مرکز مطالعات و تحقیقات آموزش و نیروی انسانی ناجا،۱۳۸۳: ٤).

نکتهٔ مهم دربارهٔ سربازی این است که سربازی، دورهٔ انتقالی مهمی است که از ابعاد مختلف در زندگی افراد اثر می‌گذارد (مکلین و الدر[2] ۱۷۸:۲۰۰۷؛ مس و سترستن[1] ۱۹۹۹: ۲۱۵) برای مثال

[1] Schei
[2] Maclean & Elder

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

در ادامهٔ روند زندگی شغلی و اجتماعی تاثیر بسیار زیادی دارد (علیمحمدی، ۱۳۹۸: ۸۵) و یا به دلیل تغییرات گسترده‌ای که در زندگی فرد از جمله تغییر در عادات روزانه، عادات غذایی، انتخاب و آزادی عمل، مکان زندگی و شغل ایجاد می‌شود، سرباز با اضطراب‌ها و مشکلاتی نیز مواجه می‌شود (آقاپور و مصری، ۱۳۹۰: ٢٤). اضطراب‌های زندگی نظامی در کنار سختی‌ها و خطرات بالقوهٔ دورهٔ آموزشی و کار نظامی، یک‌باره بر سرباز وارد می‌شود و با توجه به استعداد قبلی، ممکن است منجر به مشکلات انطباقی شود و شاهد بروز نابهنجاری‌ها در سربازان باشیم (فارسی، جباری موروئی و عبادی، ۱۳۸۵: ۹۲٤).

این تغییرات در شرایط زندگی برای همهٔ مردانی که در بهترین دوران فعالیت اقتصادی هستند بر شرایط سازمان‌ها نیز، تاثیرگذار است، زیرا نیروی انسانی، سرمایهٔ اصلی و بی‌بدیل سازمان‌ها است که تداوم سازمان به وجود و کیفیت آن‌ها بستگی دارد. از این‌رو باید نگاهی نو به دورهٔ سربازی داشت (سلیمانی، بهرامی سنا، ۱٤۰۰: ۸۲)

از سوی دیگر، ازدواج و تشکیل خانواده، امری است که مورد تأکید بسیار اسلام است و اثر بسزایی در پایداری جامعهٔ اسلامی دارد. از این‌رو، مقام معظم رهبری دراین‌باره می‌فرمایند: «از نظر اسلام، تشکیل خانواده، یک فریضه است. عملی است که مرد و زن باید آن را به‌عنوان یک کار الهی و یک وظیفهٔ انجام بدهند. اگرچه شرعاً در زمرهٔ واجبات ذکر نشده، اما به‌قدری تحریص و ترغیب شده است که انسان می‌فهمد خدای متعال بر این امر اصرار دارد، آن هم نه به‌عنوان یک کارگزاری، بلکه به‌عنوان یک حادثهٔ ماندگار و دارای تأثیر در زندگی و جامعه» (خامنه‌ای، ۱۳۹۲ب).

با توجه به اینکه گروه بزرگی از سربازان، متأهلان هستند، درک صحیح ماهیت سربازی با توجه به تجربه‌ای که ایشان از دورهٔ سربازی دارند، اهمیت بسیار زیادی دارد؛ زیرا هم مسائل آن‌ها کاملاً شناخته می‌شود و برنامه‌ریزی برای رفع آن‌ها ممکن می‌شود و هم با حل این مسائل، خدمت سربازی می‌تواند به فرصت و زمینه‌ای برای ازدواج و اشتغال جوانان تبدیل شود و از سوی دیگر، مشکل سازمان‌های به کارگیرندهٔ نیروی انسانی نیز، در تعامل با نیروی انسانی مشمول و سرباز حل می‌شود.

یکی از اقدامات مقدماتی برای افزایش بهره‌وری دورهٔ سربازی، شناخت مسائل و مشکلات سربازان است. از این‌رو، هدف این پژوهش، واکاوی تجربهٔ زیستهٔ سربازان متأهل است که منجر به درک بهتر و غنی‌تری از این پدیده می‌شود و ابعاد گسترده‌تری از آن را آشکار می‌نماید.

[1] Mass & Settersten

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

برای درک تجربهٔ ذهنی سربازی نباید از روش‌های کمی که فاقد توانایی درک پدیده‌های ذهنی و معانی مورد نظر افراد است استفاده کرد (دانایی‌فرد و همکاران،۱۳۹۱: ۱۵۵). از این‌رو، برای رسیدن به این مقصود، از روش پدیدارشناسی استفاده می‌شود، زیرا مطالعات پدیدارشناسی با ادراک یا مفاهیم، نگرش و عقاید و احساسات و عواطف افراد سروکار دارد (برقی، ۱۳۸۹: ۱۳۸). همچنین، پدیده‌شناسی، آشکارکنندهٔ جهان است و واقعیت نخستین عبارت از جهان زندگی درک‌شده است (مرلیوپونتی[1] ۱۹۹۸ :۴۳). در نهایت باید اشاره کرد که برای درک صحیح و دقیق تجربهٔ سربازان متأهل از سربازی و توجه به جنبه‌های مغفول این پدیده و همچنین، ایجاد تناسب بین موضوع و روش که هر دو، ماهیتی کیفی دارند باید از روش پدیدارشناسی استفاده نمود. از این‌رو در این مقاله تجربهٔ زیسته سربازان متأهل با رویکرد پدیدارشناسانه مورد بررسی قرار می‌گیرد. بنابراین، پرسش پژوهش بدین شرح است: سربازان متأهل چه تجاربی از خدمت نظام وظیفه دارند؟

۲. پیشینهٔ تحقیق

یکی از نکاتی که در پیشینهٔ مطالعات در مورد مسائل سربازی وجود دارد این است که ادبیات علمی در حوزهٔ مسائل و شرایط زندگی سربازان بسیار ضعیف است.

پنجه‌بند و همکاران (۱۳۸٦) در پژوهشی با عنوان «بررسی ارتباط هوش با میزان سازگاری در سربازان قرارگاه بیمارستان بعثت نهاجا» که با روش علی-مقایسه‌ای و با استفاده از آزمون‌های ریون و بل و نیز آزمون‌های آماری اجرا شد، به این نتیجه رسیدند که با افزایش ضریب هوشی در بین سربازان، میزان سازگاری اجتماعی آنان نیز افزایش پیدا می‌کند و افراد با هوش بیشتر، بهتر می‌توانند با موقعیت جدید سازگاری پیدا کنند.

آقاپور و مصری (۱۳۹۰) در پژوهش «بررسی اثر عوامل اجتماعی-فرهنگی بر کیفیت زندگی در گروهی از سربازان: مبتنی بر آموزه‌های قرآنی» که با روش‌های آماری و تحلیل واریانس اجرا شده است به این نتیجه دست یافتند که رابطهٔ معناداری بین متغیرهای سن، مدت سپری‌شده خدمت سربازی، وضع مسکن، هویت طبقاتی، جهت‌گیری مذهبی، سرمایهٔ اجتماعی و عزت نفس با کیفیت زندگی سربازان وجود دارد.

حسینی و همکاران (۱۳۸٦) در پژوهش «بررسی مشخصات خودزنی در سربازان مراجعه‌کننده به بیمارستان ۵۰٦ ارتش تهران در سال ۱۳۸۳» که با بهره‌برداری از آمار توصیفی اجرا شد به این

[1] Merleau-Ponty

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

نتیجه رسیدند بیشتر بیماران یادشده، دارای سابقهٔ خودزنی بوده‌اند و از این منظر، احتمال خودزنی، پیش‌بینی‌پذیر است.

انیسی و همکاران (۱۳۸٤ و ۱۳۸۵) در دو پژوهش با عنوان‌های «ارزیابی اعتبار و روایی مقیاس افکار خودکشی بک (BSSI) در سربازان» و «بررسی شیوع افکار خودکشی و عوامل مرتبط با آن در میان سربازان» که داده‌های آنها با پرسش‌نامه‌های علمی جمع و با آزمون‌های آماری تحلیل شد، به ترتیب به این نتایج دست یافتند که مقیاس افکار خودکشی بک، قادر به تشخیص افکار خودکشی در سربازان است و نیز بین تحصیلات کم، سابقه اقدام قبلی به خودکشی، اعتیاد به مواد مخدر و سیگار، عدم رضایت از خدمت سربازی، نامناسب بودن وضع روانی و درگیری با دیگر سربازان و مسؤول مافوق، با افزایش افکار خودکشی سربازان، رابطهٔ معنادار وجود دارد.

فتحی آشتیانی و اسلامی (۱۳۸۰) در پژوهش «ارزیابی عوامل آسیب‌شناسی روانی و علل خودکشی در سربازان: ۱۹۸۹ تا ۱۹۹۸» همهٔ خودکشی‌های موفق در نیروهای نظامی لهستان را مطالعه کرده‌اند. طبق این پژوهش، شایع‌ترین علت خودکشی، ترکیبی از اختلالات روان‌پزشکی و عوامل روانی–اجتماعی بود.

ون شلن[1] و همکاران (۲۰۱۲) در پژوهشی با موضوع «تأثیر خدمت سربازی در جرم جنایی در طول زندگی: شواهدی از یک گروهِ دارای محکومیت هلندی» طی یک شبه‌آزمایش (شامل روش‌های پانل و متغیرهای کنترلی) و یک آزمایش طبیعی به این نتیجه رسیدند که خدمت سربازی هیچ تأثیر علّی‌ای بر محکومیت جنایی در نمونه‌ای از مردان هلندی پرخطر نداشت.

جالینوجا[2] و همکاران (۲۰۱۱) در پژوهشی با موضوع «نگرش سربازان وظیفه نسبت به سلامتی و تغذیه؛ تغییرات در طول خدمت سربازی و ارتباط با غذا خوردن» با بهره‌برداری از پرسش‌نامه و تحلیل آماری آن به این نتیجه رسیدند که شرایط سخت روحی و جسمی و دسترسی آسان به اقلام افراطی در نگرش و مصرف غذا در میان سربازان وظیفه اثر می‌گذارد.

لیندستروم[3] و همکاران (۲۰۰۹) در پژوهش خود با موضوع «آسم تشدیدشده در خدمت سربازی با پیگیری دو ساله بهبود می‌یابد» با استفاده از پرسش‌نامه، معاینات پزشکی و آمار توصیفی به این نتیجه رسیدند آسمی که در طول خدمت سربازی تشدید یا شروع شده بود دو سال بعد به طور معتنابهی شدت کمتری داشت.

[1] Van Schellen
[2] Jallinoja
[3] Lindstrom

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

پلاسینتا[1] (۲۰۱۶) در پژوهشی با موضوع «رویکرد اخلاقی مرتبط با مدیریت منابع انسانی در ارتش» یادگیری و آموزش مسائل اخلاقی را در دورهٔ آموزش نظامی ضروری می‌داند.

ارافین و تجودین[2] (۲۰۲۰) در پژوهشی «تأثیر سامانه‌های اطلاعاتی منابع انسانی در محیط نظامی» را بررسی کرده‌اند. این مطالعه نشان می‌دهد هفت عامل در استفاده منابع انسانی از سامانه‌های اطلاعاتی منابع انسانی اثر می‌گذارد و این سامانه نیز اثر مثبتی در منابع انسانی داشته است.

بینگلی، لیونبرگ و وینسنت[3] (۲۰۱۸) در پژوهش «هزینه‌های فرصت خدمت سربازی اجباری: شواهدی از یک پیش‌نویس قرعه‌کشی»، اثر دورهٔ سربازی اجباری را در درآمد افراد در دانمارک بررسی می‌کنند. نتایج نشان می‌دهد دورهٔ سربازی در درآمد، اثر منفی گذاشته که میزان آن وابسته به توانایی اقتصادی افراد است.

مصدق (۱۳۹۹) در پژوهش «بررسی تاثیر دورهٔ خدمت سربازی بر ویژگی‌های فردی، گروهی و فنی کارآفرینی»، تأثیر آن را به‌طور کلی مثبت ارزیابی می‌کند.

کاملی و پویان‌فر (۱۳۹۹) در پژوهش «راهبردهای معماری آیندهٔ خدمت سربازی» از طریق تحلیل SWOT، الگوی ترکیبی AHP-SWOT و برنامه‌ریزی تخصیص خطی فازی، راهبردهای خدمت سربازی را شناسایی می‌کنند که طراحی سامانهٔ هوشمند تخصیص و به-کارگیری کارآمد سربازان، مهم‌ترین راهبردهای شناخته هستند.

سجادیه و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهش «تحلیل اخلاقی خدمت وظیفهٔ سربازی از منظر نظریه‌های وظیفه‌گرا و پیامدگرا» با رویکردهای نظریات پیامدگرا و وظیفه‌گرا، اختلاف نظر بین موافقان و مخالفان سربازی را تحلیل می‌کنند. یافته‌های این مقاله، نشان از آن دارد که اگرچه ذی‌نفعان در احتجاجات خود دربارهٔ اصل وجود خدمت وظیفه نیز اختلاف دارند، اما بخش عمدهٔ اختلافات به شیوهٔ اجباری-همگانی برابرنگر خدمت وظیفه ناظر است. نیروی کار ارزان در برابر استثمار نیروی کار، عدالت تساوی‌طلبانه در برابر نفی انتخاب آزادانه و بی‌توجهی به تفاوت استعدادها، خدمت همگانی یکسان در برابر ناکارآمدی اقتصادی و امنیتی و در نهایت، خدمت همگانی-اجباری یکسان در برابر اخلال در امر اشتغال و ازدواج جوانان از اهمّ مواضع نزاع بین موافقان و مخالفان خط‌مشی خدمت وظیفهٔ سربازی است.

[1] Placinta
[2] Arafin & Tajudeen
[3] Bingley, Lundborg & Vincent

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

مبانی علمی دربارهٔ منابع انسانیِ نیروهای نظامی، اغلب معطوف به افرادی است که رابطهٔ استخدامی با سازمان‌های نظامی دارند و مقالات کمی به دورهٔ خدمت سربازی می‌پردازد. همان-طور که بررسی شد موضوع اغلب مقالات در حوزهٔ خدمت سربازی، بر تأثیرات سربازی در سلامت روانی و جسمانی سربازان، متمرکز است که خود، نشان‌دهنده مشکلات سربازان در این دوره است؛ اما در مبانی نظری، پژوهشی برای شناخت مشکلات سربازان به صورت جامع و همه‌جانبه که نشان‌دهندهٔ تجربهٔ زیستهٔ سربازان باشد وجود ندارد. از این‌رو برای برنامه‌ریزی صحیح و بهبود دورهٔ سربازی برای گروه‌های اجتماعی مختلفی که وارد دورهٔ سربازی می‌شوند، باید درک صحیح و جامعی از تجربهٔ افراد از دورهٔ سربازی داشت.

۳. روش پژوهش

این پژوهش، تجربهٔ دورهٔ خدمت نظام وظیفه را در سربازان متأهل با روش پدیدارشناسی، تبیین می‌نماید. روش پدیدارشناسی، در زمره روش‌های کیفی و جزئی از مطالعات تفسیری است. در این نوع بررسی، پژوهشگر در پی تجربه‌های زندهٔ افراد و به‌دنبال شناخت معنی و مفهوم پدیده‌ها از دیدگاه آنان است. افراد، عمل یا تجربه و احساس خود را برای پژوهشگر بیان می‌کنند، آنگاه پژوهشگر، توضیحات آنان را تفسیر می‌نماید (ذوالعدل و همکاران، ۱۳۸٤: ٦٨).

ژان پل سارتر در پدیدارشناسی خود بر این نکته تکیه می‌کند که اگرچه جهانِ عینی، بیرون از ما وجود دارد اما حقیقت جهان، عبارت است از آگاهی نسبت به جهان. لذا درست است که بشر از حیث وجود، عالم را خلق نکرده، اما از حیث ظهور، یعنی ظهور در آگاهی آدمی، عالم، منوط و قائم به من نفسانی (سوژه) است (سارتر، ۱۳۳۰: ۱۷۱).

در پدیدارشناسی، تجربیات، برداشت‌ها و احساسات افراد مطالعه می‌شود (خداکرمی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۸۹). از این‌رو، در این پژوهش، تجربه و آگاهیِ سربازان متأهل از دورهٔ سربازی، محل بحث و بررسی است که می‌توان با مطالعهٔ این پژوهش به ماهیت دورهٔ سربازی، آن‌گونه که سربازان متأهل درک کرده‌اند، دست یافت.

ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبهٔ عمیق بوده و از نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است؛ و مصاحبه‌ها تا زمانی که پژوهشگران به کفایت نظری رسیدند ادامه یافت. کفایت نظری تحقیق به این صورت بود که در مصاحبهٔ ششم، نکتهٔ جدیدی در گفته‌های مصاحبه‌شوندگان به‌دست نیامد اما پژوهشگران برای اطمینان از اشباع نظری تا مصاحبهٔ هشتم پیش رفتند و سپس مصاحبه‌ها را متوقف کردند.

طبق هدف پژوهش، همهٔ مصاحبه‌شوندگان در زمان خدمت وظیفه، متأهل بوده‌اند و تلاش شد با افرادی مصاحبه شود که خدمت آنها به پایان نرسیده است. مدت زمان مصاحبه‌ها، به‌طور

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

میانگین ۳۰ دقیقه بود و به علت محدودیت‌های اماکن نظامی، همهٔ مصاحبه‌ها در خارج فضاهای نظامی انجام شد. سعی شد برای آشنایی بیشتر مصاحبه‌شوندگان با موضوع، پرسش‌ها، پیش از مصاحبه به اطلاع ایشان برسد و موضوع برای آنها تبیین شود. علاوه براین، در ابتدای مصاحبه نیز توضیح کاملی دربارهٔ پژوهش، هدف و پرسش‌های آن ارائه می‌شد.

به‌منظور گردآوری اطلاعات، از فرد خواسته شد که با رویکردی وارد بحث شود که جواب‌ها مخصوص متأهلان باشد نه عموم سربازان. در مصاحبه‌ها دربارهٔ مواردی مانند احساس فرد نسبت به سربازی، چگونگی تجربهٔ آن، فهم و درک وی از این دوره و مزایا و مسائل آن برای متأهلان بحث شد. همچنین هنگامی که نیاز به توضیحات بیشتری بود، بحث به صورت بازتری ادامه می‌یافت تا منظور مصاحبه‌شونده به خوبی درک شود. کلیهٔ مکالمات، ضبط و تحلیل شد. در طول مصاحبه‌ها به پیام‌های غیرکلامی مصاحبه‌شوندگان نیز توجه شد و پژوهشگر آن‌ها را ثبت کرد.

داده‌های گردآمده به شیوهٔ جیورجی که شامل مراحل زیر است، تحلیل شد: ۱- خواندن کل تجربهٔ گزارش‌شده تا حس کلی آن به دست آید. ۲- خواندن دوبارهٔ گزارش‌ها. ۳- شناسایی بخش‌هایی از مطالب مرتبط با هم در بین گزارش‌ها. ٤- مشخص نمودن ارتباط اجزاء با یکدیگر و با کل. ٥- مقایسهٔ اجزاء با زبان شرکت‌کنندگان به‌منظور اطمینان از اینکه مفاهیم شناخته‌شده، بازتابی از صحبت‌های آنان است. ٦- تبدیل زبان محاوره به زبان مفاهیم علمی. ۷- ساخت و ارائهٔ دید کلی از تجربه‌ها و مفهوم پدیده (ذوالعدل و همکاران، ۱۳۸٤: ٦۹).

۳-۱- اعتماد پذیری

در این مطالعه، برای اعتبار و اعتمادبخشی به داده‌ها از قابلیت اعتبار، انتقال‌پذیری، قابلیت اعتماد و قابلیت تأیید استفاده شد.

قابلیت اعتبار به این معناست که آنچه پژوهشگر در یافته‌ها و نتایج تحقیق ذکر می‌کند همانی است که در نظر و ذهن پاسخگو بوده است (عباس‌زاده، ۱۳۹۱: ۲۱) برای دست‌یابی به قابلیت اعتبار از تکنیک‌های کنترل اعضاء یعنی ارائهٔ تحلیل‌های داده‌ای و نتایج آن به پاسخگویان برای درک واکنش‌های آنان به گزارش و خودبازبینی محقق در طی فرآیند جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها استفاده شد.

انتقال‌پذیری به معنای قابلیت تعمیم نتایج به سایر حوزه‌ها و زمینه‌ها است (عباس‌زاده، ۱۳۹۱: ۲٤) بدین منظور از تکنیک توسعه و توصیف غنی از مجموعه داده‌های مطالعه در طول مرحلهٔ گردآوری داده‌ها و استفاده از رویه‌های ویژهٔ کدگذاری (همان: ۲۵) استفاده شد.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

قابلیت اعتماد به انسجام فرایندهای درونی و نحوهٔ بررسی شرایط به دست پژوهشگر دلالت دارد (لینکولن و گوبا[1]، ۱۹۵۸: ۸۷). برای دستیابی به «قابلیت اعتماد»، استادان و خبرگان، مراحل پژوهش را بازنگری کردند و محققان با آن‌ها درباره نتایج به توافق رسیدند.

قابلیت تأیید به معنای کوشش در جهت احراز شاخص عینیت در پژوهش است. در پژوهش کیفی این امر بیشتر به معنای قدرت تحلیل و دقت داده‌ها و میزان تأیید آن‌ها است (عباس‌زاده، ۱۳۹۱: ۲۵). قابلیت تأیید از طریق مرور و بازبینی‌های دقیق و چندین‌بارهٔ یافته‌های این مطالعه حاصل شده است به‌نحوی که سایر پژوهشگران بتوانند قادر به درک فرآیندهای موجود در سربازی، مشکلات موجود و دستیابی به نتایج مشابه باشند.

پایایی پژوهش نیز از طریق تهیه و به‌کارگیری چارچوبی مدون برای مصاحبه کنترل شد. این چارچوب مدون پس از تأیید استادان و خبرگان و اطمینان از کارایی آن در پوشش اهداف پژوهش در تمام مصاحبه‌ها به کار گرفته شد.

٤- یافته‌ها

پس از تجزیهٔ و تحلیل اطلاعات مصاحبه‌ها، نتایج به ۱۲ درون‌مایهٔ اصلی و ۱۲ درون‌مایهٔ فرعی دسته‌بندی شد (جدول ۱). دسته‌بندی اطلاعات به‌صورت درون‌مایه‌های اصلی و فرعی -که اساس رویکرد پدیدارشناسی است- برنامه‌ریز را در فهم عمیق و کسب بینش صحیح از تجربهٔ سربازان متأهل در مواجهه با پدیدهٔ سربازی یاری می‌رساند.

جدول شمارهٔ یک- درون‌مایه‌های اصلی و فرعی مستخرج از داده‌ها

درون‌مایهٔ اصلی	درون‌مایهٔ فرعی
مشکلات اقتصادی	تأمین هزینهٔ خانواده
	بدهکاری
	لطمه به استقلال خانواده
	تهدید برای خانواده به دلیل فقدان پس‌انداز
مشکلات اشتغال	بیکاری
	از دست دادن فرصت‌های شغلی
برهم‌زنندهٔ نظم زندگی	-
فشار روانی	فشار روانی بر خانواده
	فشار روانی بر سرباز
مشکلات پیشرفت علمی و تحصیلی	-
احساس رهاشدگی پس از اتمام خدمت	-

[1] Lincoln and Guba

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

درون‌مایهٔ اصلی	درون‌مایهٔ فرعی
رابطه‌مداری	-
مانع برنامه‌ریزی بلندمدت و از بین رفتن فرصت‌های اجتماعی	-
عدم رعایت شأن اجتماعی سرباز متأهل	-
عدم درک صحیح وضعیت متأهلان	-
مشکلات سیستم برای اشتغال و ازدواج از نگاه سربازان	اشتغال
	ازدواج
مزایا برای متأهلان	امریهٔ مناسب
	بیمهٔ نیروهای مسلح

۱-۵- مشکلات اقتصادی

مشکلات اقتصادی، مهم‌ترین مشکل، نگرانی و دغدغه‌ای است که سربازان متأهل در دورهٔ سربازی با آن مواجه می‌شوند. اکثر سربازان متأهل، برای ورود به دورهٔ سربازی (اگر شاغل‌اند) باید کار خود را ترک کنند، زیرا در دورهٔ سربازی، فرصتی برای کار و درآمدزایی ندارند. از این‌رو، به دلیل نداشتن درآمد و حقوق ناچیز دورهٔ سربازی، هزینهٔ خانواده در طول دورهٔ بلندمدت سربازی به سختی تأمین می‌شود؛ به‌طوری که نتیجهٔ این مشکلات حتی به بعد از سربازی و به درون خانواده‌ها نیز کشیده می‌شود.

سینا: «*آدم در سربازی دچار مشکلات روانی و مشکلات اقتصادی می‌شود که آدم تأسف می‌خورد*».

محمد: «*مگر امکان دارد سربازی بروی و درگیر مشکل اقتصادی نشوی؟ حقوق به اندازه کرایهٔ رفت و برگشت نمی‌شود*».

۵-۱-۱- تأمین هزینهٔ خانواده

مهم‌ترین درونمایهٔ فرعی مشکلات اقتصادی، عدم تأمین هزینهٔ زندگی به دلیل حقوق ناچیز سربازی و نداشتن فرصت برای فعالیت جهت کسب درآمد است که منجر به ایجاد مشکلات دیگری می شود که در درون‌مایه‌های بعدی ارائه شده است.

«*فرض کن دوره آموزشی، اراک بیفتی و خانه‌ات تهران باشه. آن موقع ندانی که چ طور باید زندگی خانواده‌ات رو توی این دو ماه تأمین کنی*».

مسعود: «*کاملاً در یک وضع مبهم قرار می‌گیری که حالا چه بلایی سرت می‌خواهد بیاید. ۱۳ و ۱٤ ماه آینده، زندگی را چه جور باید اداره کرد، اجاره خانه رو باید چه جور داد*».

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

آرش: «*نگرانی وجود دارد که آدم ۲٤ ماه بدون حقوق باید چه کند ... اجاره خانه‌مان به شدت افزایش پیدا کرده تا ساعت ٤ هم در مکان امریه تعهد کاری داریم، حقوقی هم در کار نیست الآن دنبال کار پاره‌وقت بعد از ساعت چهارم که خیلی هم سخت هست*».

۵-۱-۲- بدهکاری

به دلیل نبود منبع درآمد، متأهلان معمولا زیر بار قرض‌های سنگین جهت تأمین هزینهٔ زندگی می‌روند که در موارد کمی هم منجر به فروش اقلام زندگی می‌شود.

محمد: «*بعد ازدواج، چند سالی می‌گذرد تا فرد، بدهکاری‌اش را بدهد و زندگی‌اش پا بگیرد من تازه به این وضع رسیده بودم که سربازی پیش آمد و به خاطر سربازی الآن بدهکارم*».

حامد: «*حقیقت این است که آدم دو سال در بهترین دوران زندگی و در اوایل تأهل که مخارجش هم بالاست نه فرصت شغلی و نه درآمدی می‌توانی داشته باشی، خیلی ضرر می‌رساند. عروسی کرده باشی که وضع بدتر می‌شود*».

امیر: «*عمده مشکل دیگر بحث مالی است. چه آن زمان که ۱٦ ماه بود چه الآن که ۲۱ ماه و امریه ۲٤ ماه شده است و بدتر شده است؛ دو سال تمام. سرباز شاید اگر بتواند سرکار پاره‌وقت در بعدظهرها برود و زندگی‌اش را با قرض بگذراند [اما] بعد از سربازی هم دو سال باید قرض‌هایش را صاف کند یعنی یک آدم متأهل چهار سال از زندگی عقب می‌افتد*».

محمدرضا: «*ما رسیدیم به فروش بعضی از اقلاممون؛ کارمان به اینجا رسید. یعنی [به اینجا] می‌رسی که باید یک سری از اقلام زندگی رو بفروشی؛ تا این حد*».

۵-۱-۳- لطمه به استقلال خانواده

اگر بپذیریم که یکی از ارکان و مایه‌های قوام خانواده، استقلال آن است می‌بینیم که خدمت سربازی با این رکن، سازگار نیست.

حامد: «*من الآن اگر پدرم کمکم نکند نمی‌توانم زندگی را بچرخانم*».

سیدرضا: «*باز پدرم به من کمک کرده و گفته هر موقع که داشتی، پول را به من برگردان و الا نمی‌شد اداره کرد*».

٤-۱-۵- تهدید برای خانواده به دلیل نبود پس‌انداز

یکی از مشکلات دیگر فشار اقتصادی، نداشتن پس‌انداز است به‌طوری که سرباز، همواره نگران این است که اتفاقات هزینه‌بردار مانند تصادف، خرابی لوازم زندگی و بیماری روی ندهد.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

آرش: «*پول که نداشتیم که به کنار. از جیب یا از پول قرضی هم که می‌خوردیم به کنار اما اگر خدای نکرده توی این دوران، اتفاقی می‌افتاد که هزینه زیادی برای ما برمی‌داشت چون پس‌اندازی نداشتیم معلوم نیست باید چکار می‌کردیم*».

آرش: «*هرچی برای روز مبادا پس‌انداز کرده بودم رفت! سربازی خودش روز مبادا است!*»

۲-۵- مشکلات اشتغال

خدمت سربازی در اشتغال که مبنای کسب درآمد است اختلال ایجاد می‌کند.

۵-۲-۱- بیکاری

اولین اختلال اشتغال، بیکاری حتی پیش از شروع سربازی است چراکه فرد، مجبور است شغلی را که شاید چند سال در آن تجربه کسب نموده و پیشرفت شغلی داشته رها کند.

محمد: «*من قبل از سربازی مجبور شدم از کار بیایم بیرون که خیلی سخت بود حتی رفتم دنبال اینکه من را به صورتی از سر کار اخراج کنند تا بیمه بیکاری بگیرم اما نشد*».

امیر: «*یکی از بچه‌ها متأهل بود، تدریس خصوصی داشت، سر این قضیه خیلی اذیت شد، نیاز به بحث‌های اقتصادی داشت و مشکل مرخصی داشت، بنده خدا باید تمام زندگی‌اش [کارش] رو ول می‌کرد*».

۲-۲-۵- از دست دادن فرصت‌های اشتغال

اختلال دیگر از دست دادن فرصت‌های شغلی در دوران مشمولیت است. در حالیکه این وضعیت برای خانم‌ها وجود ندارد و مسؤولیت اقتصادی خانواده در فرهنگ اسلامی بر عهدهٔ مرد است.

مسعود: «*من سه تا استخدامی هیأت علمی و دو تا استخدام سازمانی را از دست دادم*».

سیدرضا: «*کاری را که می‌خواستم در صدا و سیما استخدام شوم و خیلی بچه‌ها آنجا مشغول‌اند و قرارداد ۳۰ ساله بسته‌اند از دست دادم*».

محمدرضا: «*قبل از بحث آموزش، دو جا در شهر خودم می‌توانستم استخدام شوم اما به دلیل نداشتن کارت پایان خدمت این فرصت‌ها از دست رفت*».

آرش: «*عمده فشاری که به سرباز متأهل می‌آید این است که فرصت‌های کاری را چه در دوران دانشجویی و چه در سربازی از دست می‌دهد*».

سینا: «*هر ارگان و سازمانی که می‌روی می‌گویند کارت پایان خدمتت کو؟*»

محمد: «*اگر من استخدام رسمی بودم الآن در این چند سال ۳ یا ٤ تا رتبه می‌گرفتم، ارتقا پیدا می‌کردم اما الآن بعد از ٤ سال مثل یک تازه‌کارم*».

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

۳-۵- برهم‌زننده نظم زندگی

نظم و ثبات زندگی خانوادگی در آرامش و پایداری خانواده نقش مهمی دارد، اما این ثبات و نظم در دورهٔ سربازی برای مدتی طولانی تضعیف می‌شود، از این‌رو سختی‌های مضاعفی را به سرباز متأهل برای اداره خانواده تحمیل می‌کند.

محمدرضا: «*سربازی، نظمی را که برای من به‌عنوان یک فرد متأهل و بچه‌دار در ۲۵ سال زندگی قبلی‌ام ایجاد شده بود از بین برد، سربازی شاید برای سنین پایین، ایجاد نظم کند اما عملاً سیستم سربازی بین این‌ها هیچ تفاوتی قائل نیست*».

امیر: «*در مورد زندگی گفتم که تازه مثل یه نهال، یواش یواش داشتیم در زندگی ریشه می‌دواندیم و به ثبات می‌رسیدیم سربازی، آن را قلع‌وقمع کرد*».

مسعود: «*این سختی‌ها برای متأهل‌ها خوب نیست من فکر می‌کنم کسی که متأهل شده، افتاده است در سراشیبی زندگی و نباید سختی مجددی ببیند. خودش این قدر سختی دارد [که نگو]*».

٤-۵- فشار روانی

در دورهٔ سربازی به دلایل مختلفی بر سرباز و خانواده سرباز، فشار روانی وارد می‌شود. از جملهٔ این دلایل فشار اقتصادی، دوری از خانواده، کار و تلاش توان‌فرسا برای تأمین اقتصادی و محروم شدن خانوادهٔ سرباز از برنامه‌های مؤثر در آرامش روانی خانواده مانند تفریح و سفر است.

آرش: «*آدم در سربازی دچار مشکلات روانی و مشکلات اقتصادی می‌شود که آدم تأسف می‌خورد که کشور بعد از این همه سال چرا باید این‌گونه باشد*».

۱-٤-۵- فشار روانی بر خانواده

شاید مهم‌تر از فشار روانی بر فرد سرباز، فشاری است که بر خانوادهٔ ایشان تحمیل می‌شود، این فشار روانی به دلیل درآمد بسیار کم و نتایج آن مانند نداشتن تفریح و سفر و شرایط کاری که برای سرباز پیش می‌آید، ایجاد می‌شود.

محمدرضا: «*واقعاً متأهل‌ها دردسر دارند توی این زمینه؛ مجرد، باز دغدغهٔ زیادی ندارد. متأهل زن گرفته، زنش از او توقع دارد؛ اگر هم بچه داشته باشی که واقعاً دشوار می‌شود برایت؛ مصیبت می‌شود. من مثلاً مشکلاتی که خودم در دوران آموزشی داشتم کار بچه‌ام به بیمارستان کشیده شد؛ یعنی موقعی که من نبودم کارش به بیمارستان کشیده شد؛ به خاطر اینکه دکتر می‌گفت مشکل روانی پیدا کرده، اون فکر می‌کنه که آواره شده، این تنها راه چاره‌اش اینه که سربازی‌ات تمام شود، خوب می‌شود و خوب هم شد*».

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

سیدرضا: «*از امریه که برمی‌گشتم مجبور بودم بکوب بنشینم پای کامپیوتر و کارهای ویراستاری و ترجمه و غیره تا آخر شب؛ خانمم انتقاد می‌کرد که چرا صحبت نمی‌کنی، ما با هم ارتباط نداریم، حق هم داشت*».

حامد: «*ساکن تهران بودم، بعد دو ماه دوری از خانه داشت برای خانمم مشکل پیدا می‌شد*».

سیدرضا: «*فشار روانی رو از چند جهت می‌شه بررسی کرد. اولاً چون پول نداری غیر از خورد و خوراک به هیچی دیگه نمی‌رسی. یعنی از خیلی از امکانات تفریحی که قبلاً استفاده می‌کردی محرومی. ما توی دوره سربازی سفر زیارتی و تفریحی که معمولاً هر سال می‌رفتیم نرفتیم. چون پول نداشتیم از جامون تکون بخوریم. حتی فکرش رو هم نمی‌کردیم. سفر به کنار، حتی سینما هم نمی‌تونستیم بریم. ما معمولاً سالی یکی دوبار شام رو هم با خانواده بیرون می‌خوردیم؛ این هم حذف شد. سخت‌تر از اینها این بود که سال نو رسید و من پول نداشتم برای خانمم و بچه‌ام لباسی، کفشی، چیزی بخرم. این برای مرد، شرم‌آوره*».

حامد: «*من زمانی که از خانه خارج می‌شدم بچه‌ام خواب بود و وقتی که به خانه برمی‌گشتم هم بچه‌ام خواب بود*».

۵-٤-۲- فشار روانی بر سرباز

واضح است که فشارهای روانی که نام برده شده در کنار خانواده به‌صورت مضاعفی بر سرباز وارد می‌شود.

آرش: «*در قضیهٔ دوری، که واقعاً بچه‌های متأهل اذیت می‌شوند ما حتی در ارتش، بحث مرخصی داشتیم، به خاطر راه دور، مرخصی نمی‌دادند واقعاً اذیت شدم در این قضیه؛ خورد شدم از لحاظ محیط خشکی که داشت*».

محمد: «*حتی یک تلفن ساده که به خانمت می‌زدی هزار تا آدم توی صف بودند که نمی‌توانستی حتی راحت صحبت کنی*».

امیر: «*متأهل‌ها، آرامش روانی ندارند*».

سینا: «*مسئلهٔ روانی برای من هم وجود دارد ... حداقل باید تا ساعت ۱۱ شب کار کنم. برای خودم خیلی سخته، یعنی شرایط جسمانی‌ام طوری شده که هنوز کار پاره‌وقت نگرفته‌ام؛ خیلی خسته‌ام، بعد باید بیایم مثل یک مرده بخوابم و بعد ساعت ۵ صبح بروم. خانمم خیلی نگران است به خانمم هم فشار روانی می‌آید*».

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

سیدرضا: «*پیش می‌آمد که با جیب خالی و فقط با کارت اتوبوس رفت‌وآمد می‌کردم و اگر اتفاقی می‌افتاد هیچ پولی نداشتم. حالا تصورش شاید راحت باشد ولی عملاً آدم وقتی توی این وضعیت گیر می‌افتد نابودکننده است*».

۵-۵- مشکلات پیشرفت علمی و تحصیلی

مشکلات پیشرفت علمی و تحصیلی سربازان را می‌توان در دو موضوع قبولی در مقطع بالاتر و مأموریت‌ها و فرصت‌های مطالعاتی دسته‌بندی نمود.

مسعود: «*بیش از ده سفر خارجی مأموریتی و فرصت مطالعاتی را از دست دادم*».

آرش: «*از نظر ادامه تحصیل خیلی اذیت شدم که رفقایم توانستند دکتری قبول شوند اما من قبول نشدم. فرصت ادامه تحصیل هم نداشتم*».

حامد: «*به‌طور کلی، سربازی یک مانع است؛ چه برای مجرد و چه برای متأهل؛ شما یک مانع سربازی گذاشته‌اید پیش پای پسران بعد می‌گویید چرا آمار خانم‌ها در محیط کاری و دانشگاهی بیشتر می‌شود*».

محمدرضا: «*در حوزهٔ هیئت علمی شدن، سفر به خارج و فرصت‌های مطالعاتی اذیت شدم*».

٦-۵- احساس رهاشدگی پس از اتمام خدمت

از دیگر درون‌مایه‌ها، احساس آزادی از یک تجربهٔ منفی طولانی به نام سربازی است.

سینا: «*وقتی خدمتت تمام می‌شه احساس می‌کنی که یه بار سنگین رو از روی دوشت برداشته‌اند. احساس می‌کنی دیگه آزادی و هر کاری می‌تونی کنی*».

امیر: «*دیگه برای خارج رفتن مشکلی نداری، برای استخدام شدن مشکلی نداری، برای ثبت سند به نامت مشکلی نداری، در کل، حالا شهروند حساب می‌شی*».

محمد: «تموم شد راحت شدیم».

۷-۵- رابطه‌مداری

یکی از مسائلی که متأسفانه گریبان‌گیر عموم سربازان است، رابطه‌مداری است که به دو صورت در روند سربازی مؤثر است. در حالت اول، کسانی هستند که با رابطه در بخش‌های مناسبی برای دورهٔ خدمت قرار می‌گیرند و از امکانات مادی و معنوی ویژه‌ای برخوردار می‌شوند که باعث بدبینی سربازان به کل مجموعه می‌شود؛ و دوم کسانی‌اند که از نظر قانونی، مشکلی ندارند اما سیستم به خاطر بدسلیقگی بعضی افراد، مانع آن‌ها می‌شود و به این دلیل، سرباز برای پیشبرد کار قانونی خود، مجبور به استفاده از رابطه می‌شود.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

محمدرضا: «*یعنی اگر بنا بود من روند ثابت سازمانی را طی کنم همون شرایطی می‌شد که همه دارند دیگر. واقعیتش این است که ما از طریق ارتباط و از طریق سازمانی که من در آن مشغول هستم درخواست مساعدت داده شد و قبول شد که من به‌عنوان پروژه با آن‌ها همکاری کنم و به کار قبلی‌ام هم برسم وگرنه مثل خیلی از بچه‌ها می‌شدم که الآن زندگی سخت‌تری دارند، چون حقوق نمی‌گیرند و حتی همین حقوق سربازی را هنوز نریخته‌اند*».

امیر: «*آنجا چون ته دنیا بود و دستت به هیچ جا بند نبود مگر اینکه یک ارتباط صمیمانه خارج از سیستم از بیرون یا مثلاً آشنای خاصی داشته باشی؛ خصوصاً آن‌هایی که پارتی داشتند، خیلی این پارتی‌بازی واضح بود*».

محمد: «*کارهای دفتری و کارهای خیلی ساده در یک سری مراکز هستند که عده‌ای که پارتی دارند در این مراکز قرار می‌گیرند*».

سینا: «*مأموریت ۸ روزه بود اما می‌خواستند ما را تا آخر عید نگه دارند به بازرسی ناجا زنگ زدیم به فرمانده پادگان زنگ زدیم یه آشنا در عقیدتی سیاسی پیدا کردیم تا قانون اجرا بشود و ما را تا آخر تعطیلات نگه ندارند*».

۸-۵- مانع برنامه‌ریزی بلندمدت و از بین رفتن فرصت‌های اجتماعی

به دلیل سربازی، فرد قادر به برنامه‌ریزی بلندمدت برای بعد از تحصیل خود و حتی برای دوران سربازی نیست، زیرا نمی‌داند که دورهٔ سربازی در کجا و به چه صورت خواهد بود. برنامه‌ریزی برای زندگی خانوادگی نیز از این امر متأثر می‌شود.

حامد: «*بعد از اینکه آموزشی تمام شد دوباره نمی‌دانی کجا می‌افتی و وقتی تمام شد چه اتفاقی می‌افتد، اصلاً نمی‌توانی برنامه‌ریزی کنی*».

محمدرضا: «*سربازی را باید به سه دورهٔ پیش از سربازی، دورهٔ آموزش و دورهٔ سربازی تقسیم کرد. برای منِ نوعی که تحصیلاتم طول کشید و زندگی داشتم، بچه داشتم، دورانِ پیش از سربازی‌ام بسیار طول کشید. از این‌رو از لحاظ شاخص‌های اجتماعی بسیاری از امکانات اجتماعی رو از دست دادم*».

محمدرضا: «*عمرم نه دو ماه که ۱۶ سال برای رفتن به سربازی تلف شد. این انتظار برای رفتن به سربازی واقعاً سخت بود، ۱۶ سال امکانات و زمینه‌های متعددی را از دست دادیم*».

۹-۵- عدم رعایت شأن اجتماعی متأهلان

اکثر سربازان متأهل بر این عقیده بودند که هنگامی که سن و تحصیلات سرباز زیاد می‌شود و همچنین در حالی که متأهل است و حتی ممکن است پدر نیز باشد، جایگاه شخصیتی و

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

اجتماعی‌اش تفاوت بسیار زیادی با دیگر سربازان دارد. از این‌رو با تکامل شأن اجتماعی سرباز به‌عنوان همسر یا پدر، شکسته شدن این شأن، ضربهٔ بیشتری را به فرد وارد می‌کند.

حامد «*در جایی که امریه کار می‌کنید به دید یک سرباز به شما نگاه می‌کنند و شأن شما را پایین می‌آورند. در دوران آموزشی که دوران کوتاهی است کلاً شأن انسان را نادیده می‌گیرند. حال، فرد متأهل -که از نظر جایگاه اجتماعی از یک مجرد در جایگاه بالاتری قرار دارد- ضربه بیشتری می‌خورد*».

مسعود «*در ادبیات دینی ما هم، سختی تعریف شده است؛ اما شما اجازه ندارید به انسانیت انسان توهین کنید، تحقیر کنید که بخواهید به طرف، سختی وارد کنید، تحقیر کردن افراد در جمع و انواع مختلف تخریب کردن در دین مسؤولیت دارد*».

سینا: «*ارشدهای ما در پادگان از ما، کوچک‌تر بودند حدود ۲۰ سال؛ در حالی‌که ما از ۲۵ سال بودیم تا ٤۰ سال. بعد یک حرکت‌هایی انجام می‌دادند که سخت بود. اعتراض هم می‌کردیم می‌گفتند کسی حق اعتراض ندارد*».

۱۰-۵- عدم درک صحیح وضع متأهلان

سربازان متأهل به دلیل ادارهٔ خانواده خود و حتی گاه ادارهٔ خانواده پدری با مشکلاتی روبه‌رو می‌شوند که نیاز به همکاری قوای نظامی دارند، اما به دلیل انعطاف‌ناپذیری قوای نظامی که در جملهٔ معروف «ارتش (سازمان نظامی)، چرا ندارد» متبلور می‌شود، به مشکلاتی برمی‌خورند که این مشکل نه به سرباز که به خانواده او نیز برمی‌گردد، در حالی‌که این مشکل با همکاری و سیاست‌های ویژه، برای سربازان متأهل حل‌شدنی است.

حامد: «*هر ماه که شیفت افسر نگهبانی بود ما متأهل‌ها کلی تلاش می‌کردیم که پنج‌شنبه و جمعه ما را نفرستند تا بتوانیم از یک روز استراحت بعد از آن در وسط هفته استفاده کنیم و یک روز، پیش خانواده باشیم حتی این کار را نکردند اصلاً برخورد خوبی نمی‌شد*».

سیدرضا: «*ما را قبل از عید در ۲۷ اسفند به مأموریت فرستادند در حالی‌که فرمانده می‌توانست متأهلان را نفرستد، اما باز متأهل‌ها را فرستادند. به ما گفتند شما وسایل‌تان را ببرید بگویید ما نیمهٔ دوم به مأموریت می‌آییم می‌پذیرند بعد برگردید؛ من هم به خانواده گفتم غروب برمی‌گردم وسایل هم نبردم اما رفتم و ۸ روز بعد آمدم*».

محمد: «*من سرباز متأهلی را می‌شناختم که نان‌آور خانهٔ پدری‌اش هم بود زیرا پدرش فوت کرده بود. اهل تهران بود اما او را کلانتری دماوند فرستاده بودند. در حالی‌که در نزدیکی خانه‌شان کلانتری وجود داشت، شب‌ها نمی‌توانست به خانه برود برای این کار یک آشنا پیدا کرده بود که به آن‌ها توضیح بدهد این سرباز نان‌آور دو خانوار است اما قبول نمی‌کردند*».

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

سیدرضا: «*آدم می‌تواند کفالت پدر و مادر و پدربزرگ و مادربزرگ را بگیرد، با این‌ها معاف می‌شود؛ اما کفالت زن و بچه‌اش باعث معافیت نمی‌شود. در نظام فقهی اسلام، زن و بچه مهم‌ترند. نفقه زن، واجب است و اگر ندهی روی هم جمع می‌شود*».

امیر: «*سر نیم‌ساعت زودتر رفتن دعوا داشتم تا بتوانم بروم و کار نیمه‌وقت انجام بدهم اما آن‌ها نمی‌پذیرفتند و درک نمی‌کردند*».

۵-۱۱- مشکلات سیستم برای اشتغال و ازدواج از نگاه سربازان

در این بخش، دلایل بروز معضلات در دو بخش مهم و اساسی اشتغال و ازدواج از دیدگاه سربازان متأهل بررسی شد؛ که مشکلات سیستم سربازی و هماهنگ نبودن سیاست‌های کلی نظام با سیاست‌های سربازی، عمدهٔ دلایل بروز این معضلات از نظر سربازان عنوان شد.

۵-۱۱-۱- اشتغال

آرش: «*شما دانشجوی پسر که از ۱۸ سالگی تا ۲۴ سالگی گرفتار دانشگاه است و تحصیل و بعد سربازی‌اش؛ نمی‌تواند شاغل شود. اما دختر از ۱۸ سالگی که رفت در دانشگاه می‌تواند استخدام شود. الآن مطلوبیت نیروی کار برای کارفرما نیروی دختر است نه بیمه‌اش می‌کنند نه هیچی؛ پایان خدمت هم نمی‌خواهد، کار را می‌دهیم به دختر، پسر بدبخت می‌شود اون وقت نمی‌تواند ازدواج کند*».

مسعود: «*سربازی در حدود این ۲۰ سال که هیچ حملهٔ نظامی نبوده است، معنی ندارد جوان‌های آماده به کار را می‌فرستیم سربازی و نمی‌گذاریم وارد محیط کار شوند. ما این فرصت را از نظام گرفته‌ایم. یک خانم لیسانس می‌تواند استخدام شود اما پسر فوق‌لیسانس چون کارت پایان خدمت ندارد، نمی‌تواند استخدام شود. ما این فرصت را از نظام گرفته‌ایم. یعنی بچه‌هایی که پرورش‌یافته این نظام و انقلاب‌اند نتوانسته‌اند وارد محیط کاری شوند. یعنی این فرصت هم از نظام گرفته می‌شود و هم از خود سرباز که نسل سوم انقلاب است*».

۵-۱۱-۲- ازدواج

حامد: «*ما سیاست‌های ملّی‌مان این است که اولاً اشتغال ایجاد کنیم دوماً به علت قشر جوانی که داریم ازدواج را زیاد کنیم اما در عمل ازدواج که جزء سیاست‌های ملّی است مغایر است با سیستم و قوانینی که سیستم با آن کار می‌کند*».

آرش: «*وقتی آدم حقوق نداشته باشد ازدواج در این دو سال باد هوا است*».

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

سینا: «*شما یا در ازدواج را ببندید بگویید برای ثبت ازدواج کارت پایان خدمت لازم است یا اینکه برای متأهلین شرایط رفاهی را در نظر بگیرید آن‌ها می‌گویند همه باید مساوی باشند درحالی‌که بین مجرد و متأهل باید تفاوت باشد نه اینکه پول غذا را هم از متأهل بگیرید*».

۱۲-۵- مزایا برای متأهلان

در کنار بررسی مشکلات سربازان متأهل، مزایای ویژه این دوره برای سربازان متأهل نیز بررسی شد؛ که سربازان بعضاً، امریهٔ مناسب و منطبق با تحصیلات و بیمهٔ نیروهای مسلح را مزایای این دوره می‌دانستند.

۱-۱۲-۵- امریهٔ مناسب

محمد: «*چون در محیط علمی بودم با آدم‌های علمی بیشتری آشنا شدم و به کتاب نوشتن و مقاله نوشتن علاقه‌مند شدم، بعد از سربازی هم دکتری قبول شدم البته نه به خاطر این دوره. بلکه زمینه‌ای شد که فعالیت بیشتری کنم شاید اگر جای دیگری بودم این زمینه در من به وجود نمی‌آمد*».

امیر: «برای کسی مزایا دارد که تجربهٔ کاری نداشته باشد. چون معمولاً متأهل‌های تحصیل‌کرده را برای کارهای اداری می‌فرستند. حال اگر در یک مکان تحقیقاتی بیفتی خوبه، در کل برای کسانی که تجربهٔ کاری ندارند خوب است».

مسعود: «*اگر جای تحقیقاتی باشد برای آدم رزومه هم می‌شود من خودم یک مقاله و یک کتاب آموزشی نوشتم و یک کتاب را ویراستاری کردم. من خودم چون بیرون کار می‌کردم وقت نکردم در صورتی که بیشتر می‌شد کار کرد*».

سینا: «*برنامه‌ریزی خاصی برای این تجربهٔ کاری نیست و هدف خاصی برای این کار ندارند. آدم به‌صورت اتفاقی در این مکان‌ها قرار می‌گیرد و آن‌ها هم فقط می‌خواهند کار خودشان را پیش ببرند. حال شما در کنارش می‌توانی تجربه کسب کنی. برای کسی که پادگان می‌رود این مزیت اصلاً وجود ندارد این مزیت هم برای بعضی‌ها به وجود می‌آید*».

۲-۱۲-۵- بیمهٔ نیروهای مسلح

آرش: «*می‌توان گفت مزیت، بیمهٔ نیروهای مسلح به بقیهٔ‌بیمه‌ها هست اما کسی به خاطر بیمه نمی‌رود سربازی*».

حامد: «*بیمهٔ نیروهای مسلح، بیمهٔ خوبی است. برای زایمان همسرم به بیمارستان ارتش مراجعه کردم تقریباً هیچ هزینه‌ای از من نگرفتند. هزینه‌های دندانسازی‌اش هم مناسب بود. اما تا این دفترچه را بگیرم پوستم کنده شد*».

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

نتیجه‌گیری

امروزه، یکی از دوران‌های مهم زندگی مردان، خدمت سربازی است که در زندگی آنان، حتی قبل از شروع این دوره، اثرگذار است. گروه بزرگی از افرادی که هر ساله به سربازی می‌روند متأهلان هستند که به دلیل دارا بودن وظیفهٔ ادارهٔ خانواده، شرایط ویژه‌ای دارند که باید توجه بیشتری به آن‌ها کرد. از این‌رو، این پژوهش، با رویکرد پدیدارشناسی به بررسی تجربهٔ سربازان متأهل از دورهٔ سربازی پرداخت. علت بهره‌برداری از پدیدارشناسی، استخراج تجارب نابی است که سربازان متأهل، درک و لمس کرده‌اند. پژوهش حاضر پس از شش مصاحبه به کفایت نظری رسید و در مصاحبه هشتم، فرآیند مصاحبه و جمع‌آوری اطلاعات به پایان رسید و به مرحلهٔ تحلیل اطلاعات پرداخته شد. در نهایت، ۱۲ درون‌مایهٔ اصلی همراه با ۱۲ درون‌مایهٔ فرعی از تجربهٔ زیستهٔسربازان متأهل استخراج شد.

مهم‌ترین درون‌مایهٔ این پژوهش، مشکلات اقتصادی سرباز و تأمین هزینه‌های خانواده است که بینگلی، لیونبرگ و وینسنت (۲۰۱۸)، سجادیه و همکاران (۱۳۹۷)، کمالوند، کریمی طاهر و وثوقی (۱۳۹۵)، ترابی، نادری و محبوبی‌منش (۱۳۸٤: ۱۲)، جلیلی کامجو و جلیلی کامجو (۱۳۹۱) و چنگی آشتیانی و همکاران (۱٤۰۰) نیز بر این مفهوم تأکید کرده‌اند. باید توجه کرد همهٔ سربازان به این تناقض در سیاست‌های کلی نظام اشاره کردند که سیاست نظام، ازدواج سریع‌تر و کم شدن سن ازدواج و تشکیل خانواده است در حالی‌که با ورود فرد به دورهٔ سربازی، درآمد فرد، قطع می‌شود و حقوق سربازی نیز چندان نیست که درنتیجه، موجب مشکلات زیادی برای سرباز می‌شود. نتیجهٔ مشکلات اقتصادی بوجود آمده در این دوران، لطمه خوردن به استقلال خانواده است که باعث می‌شود فرد برای گذران زندگی، معمولا به والدین خود وابستگی پیدا کند و نهایتا پایان دورهٔ سربازی، شروع بازپرداخت بدهی‌های ایجاد شده در این مدت باشد.

عامل اصلی ایجاد مشکلات اقتصادی، ترک شغل است؛ در واقع سربازان، سربازی را مانعی برای اشتغال دائم (قبل از دورهٔ سربازی) و اشتغال و کسب درآمد دائم و پاره‌وقت (در هنگام سربازی) می‌شناسند. همچنین فاصله‌ای که بین تحصیل و اشتغال با سربازی ایجاد می‌شود، اشتغال مردان را دچار مشکل می‌کند. سجادیه و همکاران (۱۳۹۷) نیز به مشکلات شغلی سربازان اشاره کرده‌اند.

برهم خوردن نظم زندگی در سربازی در کنار ترک شغل و مشکلات اقتصادی و مشکلات در ادامهٔ تحصیل -که خود باعث تشدید بی‌نظمی می‌شود- (نوده فراهانی و نیازی، ۱۳۹۳؛ ترابی، نادری و محبوبی‌منش (۱۳۸٤: ۹-۱۰) منجر به فشارهای روانی به سرباز می‌شود؛ خصوصاً که سرباز متأهل در قبال خانوادهٔ خود دارای مسؤولیت است. دامنهٔ این مشکلات روانی در اغلب

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

اوقات به خانوادهٔ آنها نیز توسعه پیدا می کند. ترابی، نادری و محبوبی‌منش (۱۳۸٤: ۱۱-۱۲) کمالوند، کریمی طاهر و وثوقی (۱۳۹۵)، پنجه‌بند و همکاران (۱۳۸٦)، حسینی و همکاران (۱۳۸٦) و انیسی و همکاران (۱۳۸٤ و ۱۳۸۵) نیز به فشار روانی سربازان اشاره کرده‌اند.

همچنین دوران سربازی محدودیت‌هایی را برای پیشرفت علمی و تحصیلی خصوصا برای افرادی که در سطوح بالای علمی در حال فعالیت هستند ایجاد می‌کند. به طوری‌که در مجموع، با اتمام دوران سربازی، حس رهایی به سربازان دست می‌دهد (ترابی، نادری و محبوبی‌منش (۱۳۸٤: ۹ -۱۰)؛ سجادیه و همکاران، ۱۳۹۷؛ نوده فراهانی و نیازی (۱۳۹۳: ٦).

عدم درک شرایط اجتماعی متأهلان، به‌عنوان همسر و بعضاً پدر خانواده، از سوی سیستم نظامی نیز از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. به عبارت دیگر، خانواده سرباز ممکن است به دلایل مختلف نیاز به حضور پدر داشته باشد اما سیستم نظامی این امر را دچار اختلال می‌کند. همچنین شأن سرباز متأهل خصوصا درصورتی که پدر خانواده باشد، کاملاً با سرباز مجرد متفاوت است و انتظار می‌رود به این نکته مهم روانی در آموزش‌های نظامی توجه شود. پلاسنتیا (۲۰۱٦) نیز با توصیه به کاربست اخلاق در نیروهای نظامی بر این مهم تأکید کرده است. ترابی، نادری و محبوبی‌منش (۱۳۸٤: ۱۳-۱۸) چنگی آشتیانی و همکاران (۱٤۰۰) و نوده فراهانی و نیازی (۱۳۹۳: ۲۲-٦) نیز بر کمبود توجه به شرایط سربازان اشاره کرده‌اند.

ترابی، نادری و محبوبی‌منش (۱۳۸٤: ۱٦-۱۸) و چنگی آشتیانی و همکاران (۱٤۰۰) نیز بر رابطه‌مداری و فقدان رعایت ضوابط در سربازی تأکید می‌کنند.

در نهایت باید اشاره کرد که سرباز متأهل نیاز بیشتری به ثبات و توانایی برنامه‌ریزی بلندمدت داشته باشد چرا که مسؤولیت خانواده را بر عهده دارد و نمی‌تواند خطر زیادی را بپذیرد اما سربازی مانع این برنامه‌ریزی بلندمدت می‌شود (ترابی، نادری و محبوبی‌منش (۱۳۸٤: ۱۷-۲۰)؛ کاملی و پویان‌فر، ۱۳۹۹).

نتایج این پژوهش می‌تواند مبنایی برای شناخت بهتر وضعیت سربازان متأهل به‌منظور شناخت صحیح و همه‌جانبهٔ مشکلات آنان برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی بهتر در راستای رفع مشکلات آنان در دورهٔ خدمت سربازی باشد.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

منابع

۱. آقاپور، اسلام و مهدی مصری (۱۳۹۰) «بررسی اثر عوامل اجتماعی-فرهنگی بر کیفیت زندگی در گروهی از سربازان: مبتنی بر آموزه‌های قرآنی»، **قرآن و طب**، سال ۲، شمارهٔ ۱: ۲۹-۲۳.

۲. انیسی، جعفر؛ فتحی آشتیانی، علی؛ سلطانی‌نژاد، عبدالله و ماندانا امیری (۱۳۸۵) «بررسی شیوع افکار خودکشی و عوامل مرتبط با آن در میان سربازان»، **طب نظامی**، سال ۸، شمارهٔ ۲: ۱۱۳-۱۱۸.

۳. انیسی، جعفر؛ فتحی آشتیانی، علی؛ سلیمی، سیدحسین و خدابخش احمدی (۱۳۸٤) «ارزیابی اعتبار و روایی مقیاس افکار خودکشی بک (BSSI) در سربازان»، **طب نظامی**، سال ۷، شمارهٔ ۱: ۳۷-۳۳.

٤. ایمانی، علی (۱۳۹۹) «ارائهٔ مدلی برای سیاست‌گذاری خدمت سربازی در ایران با بهره-گیری از عوامل اثرگذار کلان»، **مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی**، شمارهٔ ۳٦: ۲۵۸-۲۳٦.

۵. برقی، عیسی (۱۳۸۹) «کاربرد دیدگاه پدیدارشناسی ون‌منن در مطالعات برنامهٔ درسی»، **راهبردهای آموزش**، سال ۳، شمارهٔ ٤: ۱٤۱- ۱۳۷.

٦. ترابی، یوسف؛ نادری، امیر و حسین محبوبی‌منش (۱۳۸٤) **نظام وظیفهٔ عمومی در ایران؛ «مسائل و پیشنهادها»**، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات سیاسی.

۷. پنجه‌بند، مهرداد؛ تیموری، حسین و معصومه شکرایی (۱۳۸٦) «بررسی ارتباط هوش با میزان سازگاری در سربازان قرارگاه بیمارستان بعثت نهاجا»، **مجلهٔ علمی ابن‌سینا**، سال ۱۰، شمارهٔ : ۱٤-۱۱.

۸. جلیلی کامجو، سیدپرویز و سیدحمید جلیلی کامجو (۱۳۹۱) «ارزیابی ابعاد اقتصادی-اجتماعی خدمت سربازی»، **دنیای اقتصاد**، شمارهٔ ۲۸٦۵.

۹. چنگی آشتیانی، جواد؛ آوخ کیسمی؛ فرهاد؛ جهانداری، پیمان و امیرمحسن راه نجات (۱٤۰۰) «واکاوی علل فرار از خدمت سربازی: یک مطالعه کیفی»، **علوم مراقبتی نظامی**، ۸(٤)، ۳۳۱-۳۱۹.

۱۰. حسینی، سیدرشید؛ دنیوی، وحید؛ شفیقی، فرهاد؛ روحانی، سیدمظفر؛ کاظمی، جواد و شاهین قره‌خانی (۱۳۸٦) «بررسی مشخصات خودزنی در سربازان مراجعه‌کننده به بیمارستان

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

۵۰٦ ارتش تهران در سال ۱۳۸۳»، **مجلهٔ علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران**، سال ۵، شمارهٔ ٤: ١٤٤٦-١٤٤٣.

۱۱. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲الف)، «ارزیابی ابعاد اقتصادی اجتماعی خدمت سربازی»: www.magiran.com/npview.asp?ID=2685514.

۱۲. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲ب)، «ازدواج؛ ناموس طبیعت، دستور شریعت»: farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21428.

۱۳. خداکرمی، ناهید؛ هاشمی، سمیه؛ صدیق، صدیقه؛ حمدیه، مصطفی و ربابه طاهری‌پناه (۱۳۸۸) «تجربهٔ زندگی با ناباروری: یک بررسی پدیدارشناسی»، **فصل‌نامهٔ باروری و ناباروری**، سال ۱۰، شمارهٔ ٤: ۲۹۷-۲۸۷.

١٤. دانایی‌فرد، حسن؛ خائف الهی، احمدعلی و لیلاسادات خداشناس (۱۳۹۱) «فهم جوهرهٔ تجربهٔ بازنشستگی کارکنان در بخش دولتی؛ پژوهشی پدیدارشناسانه»، **اندیشهٔ مدیریت راهبردی**، سال ٦، شمارهٔ ۲: ١٧٦-١٥٣.

۱۵. ذوالعدل، محمد؛ شریف، فرخنده؛ غفرانی‌پور، فضل‌الله؛ کاظم‌نژاد، انوشیروان و حمید اشکانی (١٣٨٤) «بررسی پدیدارشناختی تجربه‌های مشترک خانواده‌های دارای بیمار روانی»، **اندیشه و رفتار**، سال ۱۲، شمارهٔ ۱: ۷۰-٦٧ .

١٦. سارتر، ژان پل (۱۳۳۰) **هستی و نیستی**، ترجمهٔ عنایت‌الله شکیباپور، تهران: شهریار.

۱۷. سجادیه، علی‌رضا؛ اکبری، رضا؛ سرآبادانی، حسین و محمدصادق تراب‌زاده جهرمی (۱۳۹۷) «تحلیل اخلاقی خدمت وظیفهٔ سربازی از منظر نظریه‌های وظیفه‌گرا و پیامدگرا»، **مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی**، شمارهٔ ۲۷: ۳۱۸-۲۹۷.

۱۸. سلطانی‌فر، محمد (۱۳۹٦) «مخالفان دیجیتالی خدمت سربازی، تحلیل محتوای مطالب مخالفت با خدمت سربازی در فضای مجازی»، **نظم و امنیت نظامی**، شمارهٔ ۳۸: ١٥٤-١٢٩.

۱۹. سلیمانی، پرویز و فرشته بهرامی سنا (١٤٠٠) «بررسی شیوه‌های بهبود بهره‌وری دوران خدمت سربازی»، مطالعات **خدمت سربازی**، شمارهٔ ۱۲: ۸۸-۷۹.

۲۰. عباس‌زاده، محمد (۱۳۹۱) «تأملی بر اعتبار و پایایی در تحقیقات کیفی»، **جامعه‌شناسی کاربردی**، سال ۲۳، شمارهٔ ٤٥: ٣٤-١٩.

۲۱. علیمحمدی، رسول (۱۳۹۸) «بررسی تاثیر دورهٔ خدمت سربازی بر کیفیت زندگی شغلی»، **مطالعات خدمت سربازی**، سال دوم، شمارهٔ ۱: ١٢٤-٧٩.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

۲۲. فارسی، زهرا؛ جباری موروئی، مسعود و عباس عبادی (۱۳۸۵) «بررسی وضعیت سلامت روانی سربازان مراجعه‌کنندهٔ سرپایی به یک کلینیک نظامی در تهران»، **مجلهٔ علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران**، سال ٤، شمارهٔ ۳: ۹۳۰-۹۲۳.

۲۳. فتحی آشتیانی، علی و سیدحسین اسلامی (۱۳۸۰) «ارزیابی عوامل آسیب‌شناسی روانی و علل خودکشی در سربازان: ۱۹۸۹ تا ۱۹۹۸»، **طب نظامی**، سال ۳، شمارهٔ ٤: ۲٤۹-۲٤۵.

۲٤. فرهی بوزنجانی، برزو؛ حسن‌بیگی، محمود و مهدی هوشنگی (۱۳۸۸) «مطالعهٔ مشکلات رفتاری کارکنان وظیفهٔ یک یگان سازمان نظامی»، **فصل‌نامهٔ پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی دانشگاه جامع امام حسین (ع)**، سال ۱، شمارهٔ ۳: ۱۲۵-۱۰۱.

۲۵. قربانی، فرج‌الله (۱۳۷۱) **مجموعه کامل قوانین و مقررات دادرسی و مجازات جرائم نیروهای مسلح و خدمت وظیفه عمومی شامل : قوانین و مقررات مربوط به دادرسی و مجازات جرائم نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران ... و آراء وحدت رویه مربوط به آن**، تهران: فردوسی.

۲٦. کاملی، محمدجواد و فرزاد پویان‌فر (۱۳۹۹) «راهبردهای معماری آیندهٔ خدمت سربازی»، **مطالعات راهبردی ناجا**، ۵(۱٦): ۱۱۹-۱٤٦.

۲۷. کمالوند، حسین؛ کریمی طاهر، رسول و عبداله وثوقی (۱۳۹۵) «بررسی عوامل مؤثر بر فرار از خدمت سربازان؛ مورد مطالعه پایگاه یکم شکاری مهرآباد»، **علوم و فنون نظامی**، ۱۲(۳٦): ۱۲۱-۱۰۵.

۲۸. مرکز مطالعات و تحقیقات آموزش و نیروی انسانی ناجا (۱۳۸۳) «خدمت نظام وظیفه در جمهوری فدرال آلمان»، **توسعهٔ انسانی پلیس**، سال ۱، شمارهٔ ۲: ۹٦-۸۷.

۲۹. مصدق، محمدجواد (۱۳۹۹) «بررسی تاثیر دورهٔ خدمت سربازی بر ویژگی‌های فردی، گروهی و فنی کارآفرینی»، **مطالعات خدمت سربازی**، شمارهٔ ۸: ۹۸-۷۷.

۳۰. نظری‌زاده، فرهاد؛ میرشاه‌ولایتی، فرزانه؛ احمدوند، علی‌محمد و یوسف عبدالمالکی (۱۳۹۰) «آینده‌پژوهی خدمت سربازی در جمهوری اسلامی ایران (روندهای کلان در افق پانزده ساله)»، **راهبرد دفاعی**، سال ۹، شمارهٔ ۳٤: ۸٤-۵۵.

۳۱. نوده فراهانی، اسماعیل و محمد نیازی (۱۳۹۳) **آسیب‌شناسی فرهنگی-اجتماعی خدمت نظام وظیفه در ایران (۱)**، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات فرهنگی.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

32. Arafin, Mohd Azmi, & Tajudeen, Farzana Parveen (2020) «Impact of Human Resources Information Systems in the Military Environment», **Asia Pacific Management Review**, Vol. 25, No. 4, Pp. 198-206.

33. Bingley, Paul, Lundborg, Petter, & Lyk-Jensen, Stéphanie Vincent (2018), «The Opportunity Costs of Mandatory Military Service: Evidence from a Draft Lottery», **Journal of Labor Economics**, Vol. 38, No. 1, Pp. 2-48.

34. Jallinoja, Piia, Tuorila, Hely, Ojajärvi, Anni, Bingham, Clarissa, Uutela, Antti, & Absetz, Pilvikki (2011) «Conscripts' Attitudes towards Health and Eating. Changes during the Military Service and Associations with Eating», **Appetite**, Vol. 57, No. 3, Pp. 718-721.

35. Lincoln, Yvonna S., & Guba, Egon G. (1985) **Naturalistic Inquiry**, Beverly Hills, CA: Sage Publications.

36. Lindstrom, Irmeli, Koponen, Pekka, Luukkonen, Ritva, Pallasaho, Paula, Kauppi, Paula, Latvala, Jari, Karjalainen, Antti, & Lauerma, Antti (2009) «Military Service-Aggravated Asthma Improves at Two-year Follow-up», **Respiratory Medicine**, Vol. 103, No. 12, Pp. 1926-1935.

37. Maas, Ineke, & Settersten, Richard A. (1999) «Military Service during Wartime. Effects on Men's Occupational Trajectories and Later Economic Well-being», **European Sociological Review**, Vol. 15, No. 2, Pp. 213-232.

38. MacLean, Alair, & Elder, Glen H. (2007) «Military Service in the Life Course», **Annual Review** of **Sociology**, Vol. 33, Pp. 175-196.

39. Merleau–Ponty, Maurice (1998) **Phenomenology of Perception**, London and New York: Colin Smith, Routledge.

40. Placinta, Rares-Mihail (2016) «An Ethics Related Approach to Human Resources Management in the Military», **Journal of Defense Resources Management (JoDRM)**, No.2, Pp. 39-48.

41. Schei, Edvin (1994) «A Strengthening Experience? Mental Distress During Military Service», **Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology**, Vol. 29, No. 1, Pp. 40-45.

42. Van Schellen, Marieke, Apel, Robert, & Nieuwbeerta, Paul (2012) «The Impact of Military Service on Criminal Offending over the Life Course: Evidence from a Dutch Conviction Cohort», **J Exp Criminol**, Vol. 8, No. 2, Pp. 135-164.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]